

Crònica de l'elecció de Xavier Roqué Rodríguez com a nou membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Institut d'Estudis Catalans, 22 de març de 2023.

Al Ple de l'IEC del 22 de març de 2023, es feu públic el resultat de la votació dels membres de manera que Xavier Roqué obtenia (sobradament) la majoria necessària.¹ Aquesta votació culminava un procés que havia començat el 12 de setembre de 2022. Donades les places vacants de membre numerari de la Secció de Ciències i Tecnologia, s'havia obert una elecció de les àrees per cobrir. Calgueren unes quantes votacions perquè, finalment, es declarés l'àrea de Física (història de la ciència) com a vacant. S'ha de dir que la Secció no contempla la Història de la ciència com a àrea independent. Els proponents de la plaça (David Jou, Josep-Enric Llebot, Joan Solà, Jordi Llorca, Pilar Bayer, Josep Amat i el que signa aquesta nota) pensàvem en Xavier Roqué com a candidat, i per això incloguérem la plaça en l'àrea de Física.

S'obrí un termini de dos mesos per presentar candidats i el 21 de novembre de 2022 defensàrem la candidatura de Xavier Roqué al Ple de la Secció de Ciències i Tecnologia. El resultat de la votació dels membres de la Secció es conegué el 19 de desembre de 2022. Com a proposta de la Secció de Ciències i Tecnologia, la candidatura de Xavier Roqué fou defensada per la presidenta de la Secció al Ple de l'IEC del 15 de febrer i els membres el votaren durant el mes següent, fins al Ple de març.

M'he entretingut a detallar el procés d'elecció d'una nova incorporació perquè es vegi que la selecció és pausada i que els membres tenen prou oportunitats per avaluar i pensar les candidatures.

Xavier Roqué Rodríguez va néixer a Barcelona el 1965. Es va llicenciar en Física a la Universitat Autònoma de Barcelona el 1988. El 1991 obtingué el mestratge en Història de les ciències i el 1993 llegí la tesi doctoral a la mateixa universitat amb un estudi sobre els orígens

---

1. A l'IEC, des de fa uns anys (potser des de 2015), totes les votacions són electròniques.

de l'electrodinàmica quàntica, el director de la qual fou el professor Manuel García Doncel, catedràtic de Física Teòrica i el principal impulsor de la Història de la ciència a la UAB. Mentre preparava la tesi, va portar a terme una traducció i edició, junt amb García Doncel, d'una selecció de treballs de H. Hertz sobre les ones electromagnètiques, inclosos en l'obra *Untersuchungen über die Ausbreitung der elektrischen Kraft* (1893). L'edició en castellà de *Las ondas electromagnéticas* aparegué dins de la col·lecció de Clàssics de la Ciència promoguda per la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Politècnica de Catalunya el 1990. El 1991 participà en la primera Trobada de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica celebrada a Maó.

En aquesta època portà a terme estades de recerca a Stuttgart, Berlín, Cambridge, Berkeley i Nova York. En aquesta ciutat, treballà al Center for History of Physics, de l'American Institute of Physics, l'octubre de 1991 i el juliol de 1992. El 1993 fou nomenat *Research Fellow* de Fitzwilliam College, Cambridge (el procés de selecció va incloure una entrevista amb membres del *college*, a l'Institut d'Estudis Catalans), i començà una estada postdoctoral al Department of History and Philosophy of Science, de la Universitat de Cambridge, sota la direcció de Simon Schaffer, estada que s'allargà fins el desembre de 1995 gràcies a una beca Batista i Roca de la Generalitat de Catalunya (1994-1995). El període postdoctoral tingué continuïtat el 1996 amb un contracte de recerca amb el Centre national de la recherche scientifique (CNRS) al Centre de Recherche en Histoire des Sciences et des Techniques a La Villette, París, sota la direcció de Dominique Pestre i John Krige. Roqué tornà al Departament d'Història i Filosofia de la Ciència de Cambridge com a investigador visitant el curs 2010-2011, gràcies a l'obtenció d'una llicència per any sabàtic de la UAB i una subvenció per a investigadors sèniors del programa Salvador de Madariaga del Ministerio de Educación, totes dues convocatòries competitives.

S'incorporà a la Universitat Autònoma de Barcelona com a professor ajudant i obtingué una plaça de professor titular d'universitat el 1997. Manuel García Doncel havia creat el 1983 un Seminari d'Història de les Ciències que aviat organitzà un programa de doctorat en Història de la ciència. Xavier Roqué jugà un paper essencial en el procés d'organització i institucionalització de la Història de la ciència a la Universitat Autònoma. El 1995, el seminari esdevingué el Centre d'Estudis d'Història de les Ciències (CEHIC) i Xavier Roqué en fou el director des del 2000 fins al 2010. En aquest mateix període coordinà el Doctorat Interuniversitari en Història de la Ciència (UAB-UB) i a partir del 2005 dirigí la conversió del mestratge existent en un màster oficial, coordinat per la Universitat Autònoma i la Universitat de Barcelona, amb convenis docents amb la Universitat Pompeu Fabra, la Universitat Politècnica de Catalunya i el Consell Superior d'Investigacions Científiques. Fou el primer màster oficial d'Història de la ciència a l'Estat espanyol. En la mateixa època es transformà igualment el programa de doctorat segons les noves normatives. Amb la col·laboració de diversos professors, en Xavier Roqué jugà un paper molt rellevant en aquest procés. Per assenyalar un altre pas, diguem que el Centre d'Història de la Ciència fou reco-

negut com a institut de recerca propi per la Universitat Autònoma el febrer de 2018, amb la denominació Institut d'Història de la Ciència, i per la Generalitat de Catalunya el setembre de 2020.

La seva recerca s'ha centrat en la història de la ciència, en especial la física, al segle xx. La seva recerca doctoral fou sobre una qüestió de gran interès en la física matemàtica: *D'aplicacions marginals a paradigmes. Les fórmules de Klein-Nishina, Møller i Bhabha en els inicis de l'electrodinàmica quàntica (1928-1947)*. La tesi analitzà els processos de contrastació experimental i construcció matemàtica de la nova electrodinàmica quàntica en la dècada de 1930, centrats en les fórmules de dispersió que esdevingueren paradigmàtiques a finals dels anys 1940, arran de les contribucions de R. Feynman, entre d'altres. Continua treballant sobre la història de la relativitat i la quàntica en altres treballs, com, per exemple, un sobre la «manufactura» del positró, de 1997, que posava èmfasi en el procés de construcció de l'evidència teòrica i experimental sobre l'existència d'aquesta antipartícula. Amb les seves estades postdoctorals, Xavier Roqué incorporà els estudis de l'impacte social de la ciència i també afrontà l'estudi de grans figures de la física i la química al segle xx, en particular Marie Curie i Lise Meitner. Pel que fa a Marie Curie, ha contribuït a posar de manifest la dimensió industrial de la radioactivitat i ha editat, tant en català com en castellà, reculls dels textos biogràfics i autobiogràfics de la família Curie. Una altra de les seves contribucions ha estat la traducció catalana de diversos treballs d'Einstein en relació amb la relativitat, incloent els dos articles de 1905 i el seu llibre de divulgació, la primera edició del qual fou el 1917. Aparegué el 2000 com a un volum de la Col·lecció de Clàssics de la ciència de l'IEC, però també en una publicació de la Societat Catalana de Física de 1998 i en una altra de 2005. D'altra banda, ha estat l'editor de l'obra clàssica de Thomas S. Kuhn, *L'estructura de les revolucions científiques*, i d'un assaig de Dominique Pestre, *Ciència, diners i política*, ambdós per Obrador Edèndum, i ha traduït una part de l'obra de Niels Bohr per a la col·lecció Clàssics de la Ciència de l'IEC.

En col·laboració amb la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, amb el suport de l'IEC, de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya, Xavier Roqué impulsà el 2000 el Servei d'Arxius de Ciència (SAC) (<http://www.sac.cat/centre.php?sitelang=ca>). Era el resultat de treballs en la dècada anterior, partint de l'experiència de serveis similars a la Gran Bretanya (National Cataloguing Unit for the Archives of Contemporary Scientists) o als Estats Units (Center for History of Physics, American Institute of Physics). El SAC s'ha convertit en una plataforma per coordinar les col·leccions patrimonials vinculades a la ciència i la tècnica a Catalunya, principalment a través dels fons personals (i també institucionals) dispersos en arxius i biblioteques. Tot i que els ajuts es van interrompre, el web dona accés als fons catalogats en el marc del SAC i a altres fons de diverses institucions. És actualment l'única referència rellevant com a base de dades sobre el patrimoni científic i tècnic català, amb extensió més enllà de Catalunya. S'ha de tenir present que aquest patrimoni es troba en un perill prou important,

no tan sols per les col·leccions històriques, sinó sobretot pel patrimoni que s'ha generat en les darreres dècades, sens dubte l'època més destacada de la recerca científica i tècnica a Catalunya.

Els darrers anys s'ha centrat en el cultiu de la física a Espanya durant la dictadura de Franco, en el context de l'estudi de la recerca en les dictadures del segle xx: després d'una publicació sobre la física a Espanya i altres treballs, Itàlia, Espanya i Argentina són els objectius d'una obra col·lectiva publicada recentment. És un camp actualment de molta projecció, donat que és necessari desenvolupar una perspectiva crítica de l'activitat científica i tècnica que es portà a terme durant les llargues dècades de la dictadura a Espanya.

Xavier Roqué ha liderat diversos projectes de recerca nacionals en les darreres dues dècades, a més de participar en projectes internacionals. Darrerament, ha participat en un projecte internacional sobre l'antropocè (*Anthropocen Curriculum*) i promou un grup de recerca sobre la viabilitat i rellevància actual de la ciència a petita escala (*Small Science*). Igualment, participa en un projecte internacional d'anàlisi de l'eclipsi de sol de maig de 1919 on es posà a prova per primer cop la relativitat general (*E3Global: A Global History of the Total Solar Eclipse of 1919*). Ha dirigit 6 tesis doctorals: Néstor Herran Corbacho: *Radioactividad en España: Ascenso y declive del Instituto de Radioactividad*, llegida el 2006; Carlos Acosta Rizo: *La herencia del exilio científico español. José Royo y Gómez en el Servicio Geológico Nacional de Colombia*, llegida el 2009; (amb Carlos Tabernero) Clara Florensa Rodríguez: *Els discursos sobre l'evolució en el franquisme (1939-1967)* llegida el 2017; Joaquim Guerola Olivares: *El Collegio Romano i els orígens de la trigonometria: de l'Analemma de Ptolemeu a la Gnomonica de Clavius*, llegida el 2018; Luis Romero Miranda: *L'Agrupació Astronòmica de Sabadell i l'astronomia amateur a Catalunya (1970-1980)*, llegida el 2023; i (amb Sara Lugo Márquez) Cristina Sans Ponseti: *Del laboratori al banc de sang. Laboratorios Grifols i la industrialització de l'hemoteràpia (1909-1950)*, llegida també el 2023.

En el cas de l'elecció de Xavier Roqué, voldria destacar dos elements. En primer lloc, els membres de la Secció de Ciències i Tecnologia i de l'IEC han sabut apreciar la trajectòria d'un investigador com Xavier Roqué, situant-la en el seu context acadèmic. Cal recordar que, en els barems quantitius actuals, les nostres trajectòries en història de la ciència i de la tècnica queden (o semblen quedar) en un lloc modest. En segon lloc, és rellevant el fet que la Secció de Ciències i Tecnologia consideri que li calen persones en el món de la història de la ciència i de la tècnica per a desenvolupar projectes en els quals aquesta especialitat pot ajudar de manera rigorosa. Actualment, per exemple, el patrimoni científic, tècnic i industrial és una de les línies de treball de la Secció. S'ha impulsat un grup de treball amb participació de membres de les altres seccions i de les societats filials que ha iniciat recentment la seva activitat. Al mateix temps, s'ha promogut la signatura d'un conveni amb la Universitat Politècnica de Catalunya per treballar conjuntament en les iniciatives del GIPPI (Grup Interdisciplinari del Patrimoni i Paisatge Industrial), acollit actualment per les escoles d'Arquitectura i Enginyeria industrial de Barcelona.

Espero, per concloure, que l'IEC es beneficiï de l'experiència investigadora, docent i de divulgació de Xavier Roqué i que, al mateix temps, ell hi trobi un ambient propici als seus projectes.

Antoni Roca Rosell
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Politècnica de Catalunya
ORCID: 0000-0003-1374-8432